

ISSN 2149-9845

TÜRKİYE
DİN EĞİTİMİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF RELIGIOUS EDUCATION STUDIES (TJRES)

مجلة بحوث التربية الدينية التركية

Sayı/Number 4

İzmir - 2017

TÜRKİYE DİN EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Turkish Journal of Religious Education Studies
TÜRKİYE/TURKEY

Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları altı ayda bir yayımlanan uluslararası ve hakemli bir dergidir.
Turkish Journal of Religious Education Studies is an international, peer reviewed and biannual journal.

Sayı/Number 4 • Aralık/December 2017 • ISSN 2149-9845

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü

Owner and Chief Executive Officer

Mehmet BAHÇEKAPILI

Baş Editör/Editor in-Chief

Mustafa USTA

Sayı Hakemi / Editor

Ahmet GEDİK

Editörler/Editors

Siebre MIEDEMA (VU University Amsterdam)	Christopher G. ELLISON (The University of Texas at San Antonio)
Cemal TOSUN (Ankara Üniversitesi)	Recai DOĞAN (Ankara Üniversitesi)
Muhittin OKUMUŞLAR (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Zeki Salih ZENGİN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Nurullah ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)	Michael NIELSEN (Georgia Southern University)
Ahmet KOÇ (Marmara Üniversitesi)	Friedrich SCHWEITZER (Eberhard Karls Universität Tübingen)
Mehmet BAHÇEKAPILI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Süleyman AKYÜREK (Erciyes Üniversitesi)
Safnaz ASRI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Mohammed DERRADJ (University of Algeria II)
Ednan ASLAN (Universität Wien)	Kenan SEVINÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	

Kitap Değerlendirme Editörleri/Book Review Editors

Hakkı KARAŞAHİN (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi) Ahmet GEDİK (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi) -
Ahmet Ali ÇANAKÇI (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Yayın Kurulu/Editorial Board*

Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Ayman AGBARIA, University of Haifa (ISRAEL)
Muhsin AKBAŞ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Süleyman AKYÜREK, Erciyes Üniversitesi (TURKEY)
Ednan ASLAN, Universität Wien (AUSTRIA)	Safnaz ASRI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Nedim BAHÇEKAPILI, Islamitische Universiteit Europa (HOLLAND)	Mehmet BAHÇEKAPILI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
İrfan BAŞKURT, İstanbul Üniversitesi (TURKEY)	Bayraktar BAYRAKLI, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Bezza BİLGİN, Ankara Üniversitesi (TURKEY)	Ahmet Ali ÇANAKÇI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Mohammed DERRADJ, University of Algeria II (ALGERIA)	Abdurrahman DODURGALI, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Recai DOĞAN – Ankara Üniversitesi (TURKEY)	Christopher G. ELLISON, The University of Texas at San Antonio (USA)
Ahmet GEDİK, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Recep Emin GÜL, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Hülya HACİSMAİLOĞLU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Michael NIELSEN, Georgia Southern University (USA)
Hakkı KARAŞAHİN, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Recep KAYMAKCAN, Sakarya Üniversitesi (TURKEY)
Ahmet KOÇ, Marmara Üniversitesi (TURKEY)	Mustafa KÖYLÜ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi (TURKEY)
Muhittin OKUMUŞLAR, Necmettin Erbakan Üniversitesi (TURKEY)	Siebre MIEDEMA, VU University Amsterdam (HOLLAND)
Friedrich SCHWEITZER, Eberhard Karls University (GERMANY)	Halil İbrahim ŞENAVCU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Bülent UÇAR, Universität Osnabrück (GERMANY)	Mustafa USTA, Marmara Üniversitesi (TURKEY)

*Soyadına göre alfabetik sırada / In alphabetical order by surname

Kapak Tasarımı/Cover Design

Furkan Selçuk Ertargin

Tasarım/Graphic Design

Mehmet BAHÇEKAPILI / Safnaz ASRI

Baskı/Printed By

Limit Ofset

İÇENDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

MAKALELER/ARTICLES

Türkiye Gerçekliğinde Sivil Toplum ve Cemaatlar
SAFFET KÖSE / 9-22

What is Nonbelief? An Empirical Research on the Concept of Nonbelief
KENAN SEVİNÇ, TUĞBA METİNYURT, THOMAS J. COLEMAN / 23-40

Arap Dilinde Mâ Edati Ve İşlevleri
EYÜP AKŞİT / 41-59

Şîî Müfessir Ayyâşî'nin Tefsirinde Zayıf Hadis
RECEP EMİN GÜL / 61-76

Dört Mezhep İmamının Otoritesini Tesis Eden Temel Unsurlar -Güven-Otorite İlişkisine Dair Analiz-
AHMET AYDIN / 77-88

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ/ BOOK REVIEWS

François Georgeon, Le mois le plus long: Ramadan à Istanbul
YASİN ÖZDEMİR / 89-90

Hasan Ocak, İhvan-ı Safa'nın İnsan Tasavvurunda Bilgi-Ahlak-İman İlişkisi
MEHMET DEMİR / 91-93

Ocak, H. (2016). *İhvan-ı Safa'nın İnsan Tasavvurunda Bilgi-Ahlak-İman İlişkisi*, İzmir: Tibyan Yayıncılık, 219 s.

Mehmet DEMİR*

E-Mail: mehmet.demir@ikc.edu.tr

Düşünce tarihinin en gizemli topluluklarından birini oluşturan İhvan-ı Safa, tarihte olduğu gibi günümüzde de dikkatleri üzerine çekmeye devam etmektedir. 10. yüzyıl Basra'sında ortaya çıkan İhvan ve telif ettikleri Risaleler üzerine birçok çalışma yapılmıştır. En son yapılan akademik çalışmalardan birisi de Yrd. Doç. Dr. Hasan Ocak tarafından doçentlik için hazırlanan çalışmadır. *İhvan-ı Safa'nın İnsan Tasavvurunda Bilgi-Ahlak-İman İlişkisi* adı altında Tibyan Yayıncılık tarafından basılmıştır.

Kitap giriş, beş bölüm ve kısa bir sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında kavramsal çerçeveyi belirlemek isteyen yazar insan, bilgi, ahlak ve iman kavramlarını klasik düşünce ekolleri felsefe, kelam ve tasavvufun yanı sıra çağdaş düşünörlere ve akımlara da atıfta bulunarak açıklamaktadır.

İhvan-ı Safa'nın İnsan Anlayışı başlığını taşıyan birinci bölümde yazar insanın varoluş gayesi, yaratılış özellikleri, maddi ve manevi yapısı, ruh-beden ilişkisi ile evrendeki yeri ve küçük âlem tasavvuru gibi konuları ele almaktadır. İkinci bölümde İhvan-ı Safa'da Bilgi Felsefesi başlığı altında bilginin tanımı, kaynağı, değeri ve mertebeleri yanında bilen bir varlık olarak insan konusunu ayrıntılı bir şekilde inceleyen Ocak, ele aldığı hususlarla ilgili temel bilgilendirmelerden önce genellikle o konu hakkında yapılan tartışmalara atıfta bulunmaktadır. Kitabın üçüncü bölümü İhvan-ı Safa'da Ahlak Felsefesi başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yazarın üzerinde durduğu başlıca konular; ahlakın tanımı ve yapısı, ahlakın kaynağının ne olduğu, temel ahlaki değerler ve ahlaki bir varlık olması yönüyle insandır. İhvan-ı Safa'da İman Kavramı kitabın dördüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde yazarın en çok üzerinde durduğu meseleler; iman kavramına yüklenen manalar, imanın temel konuları, tanrı, nübüvvet ve mead ile inanma ihtiyacı açısından insandır. Kitabın beşinci ve son bölümü olan İhvan-ı Safa'da Bilgi-Ahlak-İman İlişkisi adı altında yazarın dikkat çektiği meselelerin başında, bilgi-ahlak, bilgi-iman ve ahlak-iman kavramları arasındaki ilişkiler, bu ilişkilerin mahiyeti ve insan özelinde ne gibi manalarda kullanıldığı gelmektedir.

Ocak'ın vurguladığı üzere eklektik bir düşünce sistemine sahip olan İhvan'ın, insanın yaratılışı konusundaki görüşleri birçok farklı geleneğin ve ekolün izlerini taşımaktadır.

* Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.

Buna göre Tanrı, ay feleğinin altındaki âlemi imar etmesi için yeryüzünde bir insanı halife olarak yaratmak istedi. Tanrı insana ruhundan üfledi ve cismani beden ile ilahi ruh birleşince en şerefli, müteharrik, özgür bir varlık olan insan meydana geldi. İhvan'a göre tüm bu özelliklerin insana verilmesinin ana gayesi, insanın Tanrı'ya benzeme imkânlarının hazırlanması ve nihayetinde O'na yani aslına dönmesidir. İhvan'ın ideal insan anlayışını tecrübe edilemeyecek bir şarta bağlayarak temel düşüncelerinden mistik yorumlara ulaştığını ifade eden Ocak, mistik olgunlaşma olarak ifade edilebilecek bu şartın herkesin üstesinden gelebileceği bir durum olmadığı için, böylesi bir tasavvurun genelleştirilemeyeceği eleştirisinde bulunur.

Ocak'a göre İhvan, esas itibarıyla insanı düalist bir anlayış içerisinde ele almaktadır. Beden cansız, hareketsiz, bozulup dağılan, cismani bir cevher iken; nefis/ruh semavi, cüzlere ayrılmayan, bozulup dağılmayan, bizzat diri, bilkuvve bilen, etkin tabiata sahip, eğitime yatkın ve yetenekli, bedenlerde belli bir süre için onların tamamlayıcısı, sonra onları terk edip ayrılan, nihayetinde sevinç ya da pişmanlıkla aslına dönen ölümsüz ve manevi bir cevherdir. Tüm bu özellikleriyle İhvan'a göre insan, tüm âlemin özü ve yüce değerler manzumesine sahip bir varlıktır.

Ocak'ın belirttiğine göre bilgi konusunda da eklektik tavırlarını sürdüren İhvan bilgiyi, bilinen olanın bilenin zihnindeki formu olarak tanımlamaktadır. Bilgi, öğretim ve öğrenimden (ta'lim ve taallüm) sonra meydana gelir. İlim yolcusunun ve hakikat araştırmacısının bilmesi gereken ilk şey, bilgi ve bilinenin ne olduğudur. İhvan felsefi düşünce sistemlerindeki eklektizmin zorunlu sonucu olarak kendi dönemlerinde mevcut olan her türlü bilgiye değer atfederek şöyle bir prensip belirlemiştir: *Kardeşlerimizin hiçbir ilme düşman olmamaları, hiçbir kitabı hor görmemeleri ve herhangi bir mezhebe körü körüne bağlanmamaları gerekir. Çünkü bizim görüş ve düşüncemiz, bütün mezheplerin görüşlerini kapsar ve bütün ilimleri kuşatır.*

İhvan'a göre bütün insanların marifet açısından dörde ayrıldığını belirten Ocak, bu kategorileri şu şekilde sıralamaktadır: İlim sahibi olup imanı olmayanlar, ilmi olmayıp iman sahibi olanlar, ikisine de sahip olanlar ve ikisinden de mahrum olanlar. İhvan, bilginin insanı ahlaklı kıldığını, ahlakın da insanı mutluluğa götürdüğünü söyler ve mutluluk ile bilgi arasında bir bağ kurar.

Ocak'ın kitabında üzerinde durduğu konulardan birisi de İhvan'ın ahlak anlayışıdır. Ona göre İhvan'ın ahlak tasavvuru nefis ile ilgili görüşleriyle ayrılmaz bir birliktelik içerisinde. Çünkü İhvan'a göre ahlakın iyi/kötü olarak nitelendirilişi ve ortaya çıkışı büyük ölçüde insanın nefsi durumuyla alakalı olup nefsin çeşitlerine göre insanın taşıdığı ahlaki özellikler de farklılık gösterir. İhvan'ın ahlaka dair görüşleri arasında tam bir düzen ve bağlılık olmadığını, bir yandan hem dünya hem de ahiret sorunlarının beraberce yürütülmesi tezini savunurken diğer yandan en yüksek ahlak sahibinin zahitler arasında

bulunabileceğini ileri sürmelerinin bir çelişki olduğunu düşünen Ocak, bunun sebebi olarak çok farklı gelenekten beslenmelerini gösterir.

Kitabın dördüncü bölümünün konusu İhvan-ı Safa'nın İman kavramı hakkındadır. Ocak bu bölümde İhvan'ın konu hakkındaki görüşlerini belirginleştirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için eserde öncelikle İhvan'ın haber verenin verdiği haberi doğrulamak şeklindeki imanın kısa tanımı üzerinde durmakta, daha sonra kendilerinin belirlediği imanın zahiri ve batını şartlarını açıklamaktadır. İmanın temel konularını da ele alan Ocak, İhvan'ın Tanrı, Nübüvvet ve Mead hakkındaki görüşleriyle ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir. Ocak İhvan'ın Tanrı inancıyla ilgili şu sonuca varır: Tanrı inancı noktasında üzerinde durulan en önemli nokta, vahdaniyet meselesidir. Bu konuda kendilerine ait kanıtlayıcı nitelikteki fikirlerini her fırsatta dile getirdikleri gibi, daha önceki düşünürlerden de istifade ederler. İhvan'ın Peygamberlikle ilgili görüşleri hakkında Ocak'ın tespitleri kısaca şu şekildedir: Nübüvvet anlayışı, nefis görüşleriyle yakından alakalıdır. Tek bir nefis, külli nefsin hakikatini tasavvur edemez. Ancak peygamber nefisleri, külli nefisten taşan bilgileri kabul eder ve nefisleri tamamen saf hale gelir ve böylece kendilerine ilahi kitaplar ve gizli ilimler öğretilir.

Kitabın son bölümü, İhvan'ın bilgi, ahlak ve iman kavramları arasında kurdukları ilişkiyi açıklamaktadır. Yazar söz konusu kavramlar arasındaki ilişkiyi, daha önceki bölümlerde olduğu gibi, kitabın en temel kaynağı konumunda olan İhvan-ı Safa'nın Risalelerine atıflar yaparak ele almaktadır.